"Een goed schoolboek schrijf je niet zonder onderwijservaring".

Een kijkje in de keuken

Martin Jansen

"Of ze wel wisten waar ze aan begonnen", vroegen ze bij de uitgeverij aan de drie auteurs. "Dat gaat voor jaren je vakantie en je weekends kosten", voegden ze er nog aan toe. Maar de drie wisten heel goed waar ze aan begonnen. Het tastbare resultaat ligt er nu: deel 1 van *Sporen*, een nieuwe geschiedenismethode voor het voortgezet onderwijs. Een reden om met de auteurs te gaan praten over het proces waarin schoolboeken tot standkomen. Wie spelen er een rol in en hoe verloopt de samenwerking?

Martin Jansen, die geschiedenis studeerde aan de RU Utrecht en werkzaam is als free-lance journalist, sprak met Karin Loggen, Tom van der Geugten en Arie Wilschut.

In 1986 kwam het WRR-rapport over de basisvorming uit. Er leek een markt te ontstaan voor schoolboeken die differentiatiemogelijkheden boden voor leerlingen van VWO- tot LBO-nivo. Om die markt niet te missen wilde Wolters-Noordhoff vroegtijdig op deze nieuwe situatie inspelen. Wilschut, één van de drie auteurs van *Sporen*, was al bekend bij de uitgeverij. Met twee medestanders schreef hij een nota waarin de uitgangspunten voor een nieuwe schoolboekenserie werden uiteengezet. Maar de top van de uitgeverij aarzelde om puur op basis van deze nota een hele methode te ontwikkelen.
Wilschut: "*In de nota hadden we de structuur van de boeken schematisch uitgewerkt, een raamwerk opgesteld. Door die structurele benadering waren ze bang dat er geen mensen van 'vlees en bloed' in de boeken zouden voorkomen.*"
De auteurs moesten daarom eerst nog een examen afleggen: ze schreven een proefhoofdstuk. De uitgever was enthousiast en ging met de auteurs in zee.

Voor Loggen, Van der Geugten en Wilschut lag het allereerste begin van het schoolboek niet eens bij dit proefhoofdstuk. Ze maakten al vanaf het prille begin van hun onderwijsloopbaan zelf materiaal.
Van der Geugten: "*Dat was het beruchte knip-en plakwerk, zondags op de zolderkamer. Veel geschiedenisleraren doen dat, uit onvrede met de bestaande schoolboeken.*"
Dit knutselen leverde hen de nodige ervaring op. Later, toen ze inmiddels gedriëen op een lerarenopleiding als didactici werkzaam waren, discussieerden ze veel over 'Het Ideale Schoolboek'. Met *Sporen* kregen ze uiteindelijk de kans deze jarenlange gisting om te zetten in een smakelijk produkt.

Werkwijze

Schrijven is vaak een moeizaam proces dat veel tijd kost. Niettemin lijken de auteurs ervan te genieten.
Van der Geugten: "*Ik vind het een sensatie als ik, na een tijd kneden en malen van zinnen, een formulering vind die de inhoud dekt en de kinderen nog aanspreekt ook.*" Wilschut voegt daar -wat grinnekend om zijn eigen ijdelheid- aan toe: "*Jezelf gedrukt zien staan is een mooi moment*".
'Feedback' van elkaar krijgen vinden de auteurs belangrijk. De neiging bestaat namelijk de eigen creaties te beschermen tegen beter weten in.
Wilschut: "*De paragraaf die ik eens schreef over Gregorius van Tours was eigenlijk overbodig. Het stukje geheel schrappen ging me echter aan het hart. Pas bij onze tweede gezamelijke bespreking sneuvelde het stukje alsnog, en dat was maar goed ook.*"

De drie auters zijn didactici, maar ieder met weer eigen 'scherpe kantjes'. Van der Geugten brengt zijn interesse voor het interculturele onderwijs en de kunstgeschiedenis in. Karin Loggen heeft veel LBO-ervaring en 'bewaakt' de vrouwengeschiedenis.
Wilschut: "*Ik schreef eens een instap-verhaal met een jongetje als hoofdpersoon. Als Karin me niet gevraagd had of dat*

nummer 6/91
pagina's 20 en 21

"Een goed schoolboek schrijf je niet zonder onderwijservaring", v.l.n.r. Arie Wilschut, Tom van der Geugten, Karin Loggen

niet een meisje kon worden, dan was het in ons boek nog steeds een jongen. Nu heb ik dat veranderd."

Wilschut zelf is de theoreticus achter de methode, fungeert binnen het auteursteam als eindredacteur en verzorgt de contacten met de uitgever.

Potentiële conflicten

Bij het contact tussen uitgever en auteurs kun je allerlei potentiële conflicten zien opdoemen. De 'eigenwijze auteur' die zijn onderwijsidealen en didactische principes wil vormgeven in het schoolboek, versus de uitgever die met de 'harde' feiten te maken heeft: break-even point, marktaandeel, tijdsplanning. Een regelrechte belangentegenstelling dus. Hierdoor heb je als auteur misschien meer last dan gemak van zo'n uitgever.
'Belangentegenstelling' vinden de auteurs echter een totaal verkeerde term.
Wilschut: "*Je moet het zo zien: uitgever en auteurs hebben beiden belang bij een kwalitatief goed en verkoopbaar boek. We willen een boek dat gebruikt wordt. De uitgever weet ook heus wel dat een vlees-noch-vis benadering niet werkt. Je moet een geprofileerd schoolboek maken waarin in ieder geval een deel van de leraren zich thuis voelt.*"

Het werd een geprofileerd, maar geen revolutionair schoolboek, daar voelden zowel uitgever als auteurs niets voor.
Van der Geugten: "*Men schijnt het erover eens te zijn dat 'de Grieken' behoren tot het curriculum van de onderbouw. In deel 1 van 'Sporen' komt het oude Griekenland dan ook voor. Weglaten roept maar onnodige weerstanden op. Een schoolboek moet stapsgewijs verdergaan ten opzichte van het bestaande aanbod. Stapsgewijs en niet met reuzesprongen, want dan bereik je door afschrikking je doelgroep niet meer.*"

Een testcase voor de verhouding tussen uitgever en auteurs was het werkboek. Terwijl vele uitgevers nog werkboeken toevoegden aan bestaande methoden wilden de auteurs van *Sporen* er niet aan. De vragen en opdrachten moesten in het boek komen. Ze zijn op de rechterpagina gekomen, terwijl de corresponderende tekst op de linkerpagina staat. Linker- en rechterpagina werden uitgevoerd in vierkleurendruk en op glanzend papier. Dat maakte het boek overzichtelijker, maar ook een stuk dikker.
Naast het boek wilden de auteurs een werkblokje maken voor het knip-en plakwerk, vooral belangrijk voor de LBO-leerling. Bij de uitgeverij ging men accoord met deze opzet, overtuigd door de aangedragen didactische argumenten.

Rondom de vormgeving van het boek was er ook verschil van inzicht.
"*Kijk een vormgever wil vormgeven, dat is zijn vak. Maar aan vormgeven zitten ook didactische kantjes en dat is ons terrein*", zegt Wilschut. Zo maakte de vormgever een tijdbalk, zo esthetisch dat het een voorwerp op zich werd. Maar, vonden de auteurs, tijd is een abstract iets en je mag niet verder gaan dan dat schematisch weergeven. Uiteindelijk werden de tijdbalken een stuk saaier, maar naar tevredenheid van de schrijvers.
Soms ook haalden de vormgevers hun gelijk. Zo kreeg elk hoofdstuk een aparte hoofdkleur.
Van der Geugten: "*Dat wilden we anders, maar psychologisch schijnt een nieuwe kleur voor elk hoofdstuk goed te werken bij leerlingen. Op zo'n moment vertrouwen we op de kennis van de uitgever.*"
Wilschut vermoedt wel dat zijn team uniek is in de verregaande bemoeienis met de vormgeving. "*Alles hangt met alles samen, vragen, tekst, illustraties. We leveren de uitgever daarom naast de tekst ook het hele illustratieplan. Soms gaan we ook op pad om eigenhandig de foto's te maken die we willen hebben.*"

Een ander duidelijk verschil van inzicht met de uitgever bestond er over het testen van inmiddels geschreven materiaal. De auteurs wilden een aantal testscholen waar het materiaal daadwerkelijk in de lessituatie getest zou worden. De uitgever wilde er niet aan, want zoiets kost tijd en geld. Hij stelde voor meeleesteams te formeren, bestaande uit docenten.
Van der Geugten: "*Op een middag kwamen we met die mensen bij elkaar en dan barstte de kritiek los. We vonden het altijd ongelofelijk dat ze hun vrije tijd er voor opofferden. De auteurs leerden er veel van. Uiteindelijk werden er naast de panels toch nog een aantal testscholen ingeschakeld*".
Wilschut: "*De uitgever was er erg tevreden over en wil in de toekomst vaker met testscholen gaan werken.*"

De grootste discussie met de uitgever ontstond rondom de titel. Het kiezen van een goede titel is van groot belang; het hoort bij de PR van een uitgave.
De uitgever stelde een voor geschiedenisboeken geijkte titel voor: iets met 'tijd' en 'verleden' waar een dubbele bodem in verwerkt zat. De auteurs waren absoluut niet gecharmeerd van het voorstel. Zij kwamen met 'Sporen'.
Wilschut: "*Dat werd niet zomaar aanvaard. Ik ben er speciaal voor in de pen*

Karin Loggen en Arie Wilschut. Waarom laten ze het schrijven van een methode niet aan wetenschappers over? 'Dat gaat niet'. 'Door hun carrière is de afstand tot leerlingen en de geschiedenisles te groot geworden'.

Tom van der Geugten, '...een schoolboek moet stapsgewijs verder gaan ten opzichte van het bestaande aanbod'.

geklommen en heb een heel stuk geschreven met argumenten waarom de titel nu juist 'Sporen' moest zijn. We konden de uitgever gelukkig overtuigen".

Bij de samenwerking tussen uitgever en auteurs waren er dus op verschillende punten inzichtsverschillen, maar dat leidde nooit tot onoverbrugbare conflicten. Van der Geugten vindt dat niet zo gek. "*Je moet niet vergeten dat er door de nota en het proefhoofdstuk al een basisconsensus was. Bij de uitwerking tot het uiteindelijke boek kom je dan wel voor stevige discussies te staan, maar die groeien niet meer uit tot onoverbrugbare verschillen van inzicht*".
De laatste tijd voelt van der Geugten zich gesterkt in de discussies die nog gevoerd worden: "*Nu deel 1 een commercieel succes dreigt te worden voel ik me bij verschillen van inzicht met de uitgever nog weer wat sterker staan.*"

De wetenschap

Naast de auteurs, de uitgever, de vormgever en de testdocenten spelen ook wetenschappers een eigen rol bij het tot stand komen van een schoolboek. Het komt veel voor dat wetenschappers zelf de basis schrijven, waarna didactici aan de slag gaan om er een voor leerlingen werkbaar produkt van te maken. Het uitgangspunt van de auteurs van *Sporen* was anders: men schreef zelf de basistekst.
Van der Geugten: "*We schrijven een schoolboek vanuit onze vakdidactische inzichten, en die zijn uitgebreid. Wetenschappelijk zijn we in staat ons voldoende te verdiepen. Pas in de laatste fase verzochten we wetenschappers het geheel te controleren.*"

De samenwerking met de vakwetenschap verliep erg gemakkelijk, hoewel je anders zou verwachten. Het streven van een wetenschapper naar onderbouwing en volledigheid kan een succesvolle rol bij de schoolboekproduktie in de weg staan. De meesten bleken het echter heel leuk te vinden hun wetenschappelijke kennis zo gekneed te zien dat het produkt voor kinderen ging spreken. "*Toen ik het hoofdstuk over de prehistorie schreef, ging ik naar prof. Louwe Kooijmans. Hij zei: 'Inhoudelijk zit het zo in elkaar, maar dat is teveel en te ingewikkeld voor leerlingen. Laat dit dan maar*

weg, maar dat pertinent niet.' Daar had ik wat aan", zegt van der Geugten. "*Die man kon vanuit onze beperkingen met ons meedenken.*"
Ook Wilschut heeft goede ervaringen met de inzet van wetenschappers bij zijn schrijfarbeid. In zijn hoofdstuk over Rome stond een paragraaf over Caesar, onder andere omdat elke leerling hem kent uit de strips van Asterix en Obelix.

kleio
nummer 6/91
pagina's 22 en 23

"*De oudheidkundige zei echter: 'Als je weinig ruimte hebt en je wilt iets zeggen over de overgang van de Republiek naar het Keizerrijk, dan moet je Augustus nemen.' Daar had ze goede redenen voor en Caesar ging eruit.*"

Schoolboeken produceren, wiens taak is dat?

De auteurs hebben alle drie een drukke baan. Arie Wilschut en Tom van der Geugten zijn als didactici verbonden aan een lerarenopleiding, Karin Loggen is directeur van een LBO-school. Je kunt je afvragen of het wel hun taak is om leermiddelen te produceren.
Wilschut: "*Het is zeker een vreemde zaak dat voor zo'n belangrijke taak niemand vrijgesteld wordt en faciliteiten krijgt. Wij doen het naast onze eigenlijke baan. Gelukkig hebben wij alledrie een functie waarbij het schoolboekwerk nog wel in de agenda in te plannen is.* "

Waarom ze het niet aan wetenschappers overlaten? "*Dat gaat niet*", zeggen ze na enig aarzelen. "*Er zijn natuurlijk wel wetenschappers met didactische kwaliteiten, maar door hun carrière is de afstand tot leerlingen en de geschiedenisles in het voortgezet onderwijs te groot geworden*". "*Bovendien zijn wetenschappers vaak VWO-achtige leraren die geen weet hebben van hoe het er op een MAVO of LBO aan toe gaat*", voegt Loggen toe. "*Een goed schoolboek schrijf je niet zonder wetenschappelijke scholing, maar zeker ook niet zonder onderwijservaring en voeling met leerlingen.*"

De uitgever bleek uiteindelijk gelijk te hebben dat schoolboeken produceren zijn prijs heeft. Zo zijn de vakanties voor de auteurs juist produktieweken: pas dan is er de rust om een heel hoofdstuk te schrijven. Dat wordt thuis niet altijd leuk gevonden.

Blijft de vraag waarom ze het eigenlijk doen.
Van der Geugten: "*De druk die het maken van 'Sporen' met zich meebrengt is wel eens nadelig, maar het privé-belang moet dan maar even wijken voor mijn idealisme. Dat straks veel kinderen gebruik zullen maken van onze schoolboeken is uiteindelijk mijn beloning. 'Sporen' is een dienst aan de kinderen.*"
Wilschut: "*Je ziet, idealisme genoeg bij ons, maar geld speelt ook een rol. Als ik er niets mee had kunnen verdienen was ik er niet aan begonnen. En ironisch: 'hoe anders moet je er als geschiedenisdocent wat bij schnabbelen' ?*"

Boek van de maand

Een vrachtscheepje wordt langs een kanaal voortgetrokken.

Arja Snoek bespreekt:

John Romer, *Graven voor de farao. Het dagelijks leven in Oud-Egypte tijdens de 19e en 20ste dynastie*
(Uitgeverij Terra, Zutphen 1991) 232 blz., prijs *f* 55.

Voor docenten die zich afvragen hoe de geschiedenis van Egypte nog boeiender voor hun leerlingen gemaakt kan worden, heeft Teleac afgelopen zomer een aantrekkelijke serie op televisie en radio uitgezonden onder de titel "Graven voor de farao".
Voor wie op vakantie was en vergeten heeft de video te programmeren, is er het boek bij de cursus met de gelijknamige titel. Het is een vertaling van *Ancient Lives* dat al in 1984 is verschenen. Met de hulp van de auteur John Romer is het door de Britse televisie verfilmd.

Het is een prachtige documentaire geworden met veel beelden van schilderingen in grafkappellen, het ruwe woestijnlandschap langs de Nijl en de enorme tempelcomplexen van de Egyptische goden bij Thebe. John Romer presenteert de serie en doet dit op een aardige manier: hij geniet zelf zo overduidelijk van alle vondsten waarmee het leven van de dorpsbewoners is gereconstrueerd, dat het wel haast aanstekelijk moet werken.
Bijna vanzelfsprekend opent de serie in het museum in Cairo, waar Romer vol bewondering is over het gouden dodenmasker van de jonggestorven Toetanchamon.
Maar al snel verplaatst het decor zich een stuk in zuidelijke richting, naar de plaats waar het allemaal om draait: een verlaten woestijndorp op de westelijke Nijloever dichtbij het beroemde Dal der Koningen, Deir el Medina.

Deir el Medina

Wat is nu zo bijzonder aan dit woestijndorp dat zo'n drie tot vijfhonderd jaar bewoond is geweest, werd verlaten door de bewoners en bedolven onder het woestijnzand om in de 19e eeuw weer ontdekt te worden?